

CÂTEVA DOCUMENTE INEDITE CU PRIVIRE LA RELAȚIILE INTERCONFESIONALE DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA: GRECO-CATOLICI ȘI ORTODOCȘI ÎN ȚARA HAȚEGULUI

Anca Poenar

În viața bimilenară a poporului român, biserica a jucat un rol esențial, mai ales că, la români, organizarea bisericească a premers primelor organizații politice. Biserica și-a amplificat peste veacuri funcția de ocrotire a vieții poporului, sub toate aspectele, devenind sprijinitoarea și promotoarea culturii. Datorită împrejurărilor istorice cunoscute, românii transilvăneni au avut, începând cu secolul al XVIII-lea, două biserici naționale: biserica ortodoxă și biserica greco-catolică sau unită cu biserica Romei.

Unirea cu biserica Romei, realizată la început de secol XVIII, a constituit un instrument politic pentru stăpânirea habsburgică, Curtea de la Viena și Papalitatea urmărind subordonarea comunităților de rit bizantin prin acțiunea de atragere a elementului românesc la catolicism, intenționându-se întărirea partidei catolice care în timpul principilor calvini pierduse teren. Episcopul martir al Bisericii greco-catolice, I.I. Micu Klein, a întrebuițat funcția arhierească și politică pe care i-o conferea calitatea de conducător al bisericii unite, pentru a afirma cu tărie și mult curaj drepturile naționale ale poporului său. Biserica greco-catolică a menținut în mare parte ritul oriental, fapt atestat de numeroase documente, deci și întrebuițarea limbii române în serviciile divine, asumându-și, de asemenea, și rolul de ocrotitoare a limbii române¹.

Eparhiile române greco-catolice au fost totdeauna nuclee de rezistență națională și creștină. Ele au fost adevărate porți ale culturii pentru românii din Transilvania, Vicariatul greco-catolic de Hațeg înscriindu-se pe această linie, mai cu seamă prin vicarul Gavril Pop care-i cerea, într-o scrisoare din mai 1861, episcopului de Lugoj să înceapă demersurile pe lângă forurile competente pentru organizarea unui congres național al tuturor românilor din Imperiul Austriac fără nici o deosebire de confesiune². În școlile deschise de arhieriei greco-catolice, tinerii români au avut acces la cultură și știință, iar în școlile de „preparandie”, care au fost deschise pe lângă aproape toate reședințele vlădicilor uniți, s-au pregătit vechii dascăli prin care lumina culturii și a educației creștine și naționale ajungea până în cele mai ascunse colțuri ale Transilvaniei³. Așadar, pe două instituții s-a sprijinit edificiul complex al culturii naționale românești în Transilvania: biserica și școala, iar acestea, una pentru suflet și cealaltă pentru minte, au lucrat în strânsă colaborare pe tot parcursul secolelor pentru progresul cultural al națiunii române.

Anul 1688 a inaugurat începutul stăpânirii Transilvaniei de către Habsburgi, situație perpetuată până în 1918. Transilvania a constituit în secolele XVIII și XIX un exemplu distinctiv în toată Europa învrăjbită, prin statutul de „pământ al toleranței”, în accepțiunea eruditului profesor David Prodan. În Transilvania acelor secole, cele patru religii recepte au convenit între ele să se „tolereze” reciproc, rezervând pentru români un altfel de toleranță: excluderea lor cu cele două confesiuni din rândurile cetățenilor patriei, tolerați fiind ei, românii, doar *usque ad beneplacitum regnicolarum*⁴. Sunt

¹ Baitaş, Olimpiu, Progresul cultural al Transilvaniei după Unire, Sibiu, 1942, p. 21-22.

² D.J.A.N.Deva, Fond Vicariatul greco-catolic Hațeg, dos. 6/1861, f. 1.

³ xxx, Biserica unită cu Roma, două sute cincizeci de ani de istorie, Madrid, 1952, p.172.

⁴ D. Prodan, Transilvania și iar Transilvania, București, 1998, p. 160.

cunoscute două perioade distincte anii 1688-1867, când Transilvania s-a menținut ca principat, iar din 1765 "mare principat" în cadrul imperiului, și a doua etapă, anii 1867-1918 când a fost anexată la Ungaria, în cadrul noului stat dualist, Austro-Ungaria.

Ținutul Țării Hațegului constituie un bazin de o admirabilă unitate geografică situat în partea de sud a Transilvaniei, în colțul de sud-vest al județului Hunedoara. Dimensiunea teritorială pe care geografii o consacră Țării Hațegului este însă, diferită de dimensiunea geografico-istorică a spațiului hațegan, aceasta din urmă depășind cu mult limitele de astăzi ale complexului antropic hațegan, care includea Valea Jiului în întregime, partea sud-estică a Regiunii Pădurenilor, culoarul Streiului până spre Călan și partea superioară a culoarului Bistrei⁵.

O viziune spațială similară cu cea a istoricilor o au și etnologii sau lingviștii, care consideră ca aparținând Țării Hațegului și depresiunea de la izvoarele Jiurilor, cuprinsă între Munții Retezat, Parâng și Șureanu, valea superioară a Cernei hunedorene, precum și o anumită porțiune din cursul inferior al Văii Streiului cu afluenții săi⁶. Datorită poziției sale geografice, Țara Hațegului este, prin excelență, un *spațiu de interferențe* conform lui Nicolae Popa, fără a-și pierde prin aceasta personalitatea, acel profund caracter rural românesc, spațiul hațegan beneficiind de un potențial de poziție de convergență remarcabil⁷. Țara Hațegului prezintă un fenomen curios, datorat atât configurației sale geografice, pe de-o parte, dar, mai ales, datorită condițiilor istorice din perioada secolelor XVIII-XIX. Fiind învecinată cu Țara Românească, întreaga țară hațegană a fost supusă unei presiuni puternice din partea autorităților habsburgice și apoi, a celor austro-ungare, sprijinite de biserica romano-catolică, pentru ca populația locală să treacă la ritul greco-catolic, pe tot parcursul celor două secole menționate, deoarece se afla, ca zonă de confluență, chiar pe linia de graniță cu Oltenia ortodoxă, de unde românii primeau un puternic sprijin, întreținând numeroase legături economico-sociale, culturale și evident, religioase.

La aceasta se adaugă și contactul cu Banatul și proximitatea Serbiei, ambele dominate de cultul ortodox precum și faptul că legăturile cu Țara Românească, erau facilitate de cel mai important drum comercial hațegan care străbătea granița prin Pasul Vulcan. Unirea religioasă cu Biserica Romei promovată de Curtea vieneză a avut ca obiectiv politic subminarea autorității clasei privilegiate, maghiarii, crearea unui mijloc de presiune asupra stărilor privilegiate prin atragerea populației covârșitor românească la unire, precum și crearea unui mijloc de dislocare a puterii lor, potrivit principiului *divide et impera*.

În atragerea populației ortodoxe hațegane la greco-catolicism, rol important au avut atât factori obiectivi ca apartenența zonei la Regimentul I românesc de graniță, cât și factori subiectivi preoții locali care își convingeau enoriașii să urmeze una din cele două confesiuni. Decretul imperial din 15 aprilie 1762 a reglementat condițiile înființării regimentelor grănicerești Regimentul I românesc de graniță de la Orlat și Regimentul II românesc de la Năsăud, prin care Curtea de la Viena urmărea atât ridicarea potențialului militar al Transilvaniei, crearea unui cordon sanitar împotriva molimelor care se propagau din afara țării, cât și stăvilirea refugierii iobagilor, în Moldova și Țara Românească și pentru a dispune la nevoie de ostași imperiali în acțiunile militare din Europa.

⁵ R. Popa, *La începuturile Evului Mediu românesc. Țara Hațegului*, București, 1988, p. 19-20.

⁶ Ov. Densușianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 3.

⁷ N. Popa, *Țara Hațegului, potențial de dezvoltare al așezărilor omenești*, Timișoara, 1999, p. 456.

Deși la început reticenți față de condițiile impuse pentru înrolarea în regimente loialitate față de statul imperial, învățarea limbii germane, convertirea la cultul greco-catolic, românii au înțeles că aceasta aducea și avantaje ca scutirea de sarcini iobăgești, accesul la școli de stat, învățarea unei meserii altfel interzisă, construirea de școli în satele grănicerești pentru copiii grănicerilor, alocarea de resurse financiare pentru reînnoirea habitatului, pe scurt, creșterea nivelului de trai. Astfel se explică ponderea mare de creștini greco-catolici în Țara Hațegului, mult superioară mediei din Transilvania, căci aderarea la aceste structuri (cultul greco-catolic, regimentul de graniță) s-a dovedit a fi singura posibilitate pentru românii ortodocși de a ieși de sub dominația economico-politică a păturii nobiliare maghiare sau nemeșești. Însă, ofițerii cărora le erau subordonate regimentele, erau germani, necunoscători ai limbii și obiceiurilor țaranilor, iar libertatea promisă s-a lăsat mult așteptată, aceștia fiind considerați vreme îndelungată, tot iobagi⁸. Ca urmare, trecerea la uniție s-a realizat cu destul de multe frământări, cu ezitări, cu pendulații de la o confesiune la alta, cu izbucniri virulente datorate prozelitismului religios.

Pentru aplanarea conflictelor religioase, Iosif al II-lea (1780-1790) a dat așa-numitul „Edict de toleranță”, la 29 octombrie/8 noiembrie 1781, prin care s-a interzis asuprirea cetățenilor pe motive de confesiune, revizuiind edictul în 16 ianuarie 1782 cu un „rescript” în care dispunea ca, aceluia care dorea să revină la confesiunea ortodoxă, să li se facă o catehizare de 6 săptămâni în doctrina catolică sau unită, plătiind catehetului câte un zlot pe zi⁹. După puțin timp, în 20 august 1782, a fost emisă de împărat „Patenta de unire” prin care s-a dispus ca fiecare biserică să rămână cu credincioșii săi și să nu se mai facă prozelitism¹⁰. Regimentele de graniță au funcționat mai bine de un secol, până în 1851, iar din 1783, împăratul Iosif al II-lea le-a permis și românilor ortodocși să se înroleze¹¹. Pe de altă parte, pentru popor, la început, trecerea la greco-catolicism nu a fost o problemă de dogmă, căci chiar sinoadele care semnaseră unirea au condiționat-o de menținerea neschimbată a “legii celei vechi”.

A fost o problemă de atitudine politică, deoarece, în viața satelor ardelen, unirea religioasă nu a produs nici o schimbare aceiași preoți, același port, săvârșeau slujbele religioase în aceleași lăcașuri de cult, la aceleași altare, unirea fiind socotită un act încheiat ce era în afara oricărei discuții, ignorându-se necesitatea explicării temeiurilor sale dogmatice¹². Această situație în cazul ținutului hațegan, s-a perpetuat mai bine de 150 ani, documentele păstrate ilustrând aceleași concepții neschimbate ale clerului greco-catolic și ale vicarilor hațegani. Interesant este faptul că în orașul Hațeg (contrar așteptărilor, deoarece mediul urban este mai deschis spre reforme decât cel rural), cel mai bine este reprezentat cultul ortodox, Hațegul fiind centrul local și religios al ambelor culte românești. Acolo își avea sediul atât Protopopiatul ortodox care a avut în subordine toate parohiile ortodoxe din Țara Hațegului, cât și Vicariatul foraneu greco-catolic de Hațeg, ridicat la acest rang în 1786¹³. În Hațeg, care făcea parte din fostele *comune militarești române limitanee*, fost *târg granițial*, după cum era denumit

⁸ Din istoria Transilvaniei vol. I, 1963, p. 251.

⁹ M. Păcurariu, Istoria Bisericii Române din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, până la 1918, Cluj Napoca, 1992, p. 221.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ C. Göllner, Regimentele grănicerești din Transilvania 1764-1851, București, 1973, p. 53-56.

¹² Zenovie Păclișanu, Istoria Bisericii Române Unite (partea a II-a, 1752-1783), în Perspective, nr. 53-60, iulie 1991-iunie 1993, an XIV-XVI, p. 42.

¹³ Iacob Radu, Istoria Vicariatului greco-catolic al Hațegului, Lugoj, 1913, p. 115-116.

într-un protocol din 31 decembrie 1861¹⁴, prezența covârșitoare a ortodocșilor s-a perpetuat neschimbată de-a lungul vremii.

Astfel în anul 1857, în Hațeg, dintr-un număr de 1.522 locuitori, 858 erau ortodocși, iar 380 greco-catolici¹⁵, ca recensământul din 1880 să arate aceeași situație neschimbată: la un număr de 1.808 locuitori, 823 erau ortodocși și 450 greco-catolici¹⁶. Recensământul din 1871 relevă predominanța accentuată a greco-catolicilor în Țara Hațegului în proporție de 74,2 % doar în părțile de nord-vest (Râu de Mori, Clopotiva, Grădiște, Densuș, Răchitova) și de est Bara Mare, Bara Mic, Pui, Râu Bărbat, cu proporții oscilând între 70 % și 95 %, și ponderea redusă a ortodocșilor (doar 20 %), mai numeroși doar în Hațeg, în procentaj de peste 50,6 %¹⁷.

În schimb, în zonele sud-estice ale ținutului hațegan, predomina cultul ortodox. Potrivit recensămintelor din 1857 și 1880, comune cu populație majoritar ortodoxă erau numeroase Băcia cu cinci sate arundate, Băița cu 10 sate, comuna Romos cu trei sate, Sălașul de Sus cu 9 sate, Lupeni, Brad, Livezeni, Petrila, Simeria etc¹⁸. Tabloul structurii confesionale a locuitorilor Țării Hațegului prezintă un fenomen curios, împărțirea aproape egală a satelor între cele două confesiuni, greco-catolică și ortodoxă, menținându-se o stare oscilantă a situației confesionale, cu reveniri la tradiția ortodoxă, cu reconvertiri la cultul greco-catolic, cu repetate pendulații ale populației între cele două biserici.

Perioada liberală (1860-1867) a dat posibilitatea unor noi manifestări în lupta pentru emancipare națională, reprezentanții celor două confesiuni românești înțelegând să colaboreze pe plan local, exemplele în acest sens fiind destul de numeroase. În scrisoarea, din 5 august 1860, adresată episcopului de Lugoj, Alexandru Dobra, vicarul foraneu din Hațeg își cere dreptul de a merge ca deputat la Viena pentru a milita *ca limba română să se introducă în cele oficioase și în Transilvania ca cea germană și maghiară rog, să binevoiți Illustritatea Voastră a-mi concede, să pot de la officiu absentă în timpul de* „După ce din mai multe părți însemnate ale Transilvaniei dintre inteligenții noștri Români mai mulți indivizi rugați sau determinați a călători acum în august a.c. la Viena, spre a se ruga la Sacr. C. R. Apost. Maiestate să se îndure părintește a respecta limba noastră română în privința limbii noastre române a ne consola și pe noi, precum s-a îndurat a consola pe Croați, și precum va consola și pe națiunea Maghiară; și din părțile noastre din comitatul Hunedoarei pentru acest scop măreț salutare de la care depinde viitorul cel bun al dulcii noastre națiuni, sunt rugați, și determinați, ca să meargă la Sacr. C. R. Apost. Maiestate Protopopu n. un. din Dobra Crainicu, Protopopu n. un. din Săcărâmb Piso, D. jude a orașului Deva Ciaklanu rom. unitu, D. Petroviciu Niculau negustor n. un. din Hațeg, și în urmă eu; ca să pot împlini dorința acestor bărbați aleși, care dimpreună cu mulți din acest ținut m-au rugat să mă însoțesc și eu bărbaților, ce călătoresc în scurt [timp] la Viena pentru scopu aci mai sus memorat, cu cea mai mare reverență mă 10 zile pentru acest scop național”, semnată de Gavril Pop, vicar foraneu de Hațeg¹⁹.

În aceeași perioadă, vicarul Gavril Pop a început demersurile pentru fondarea de școli confesionale, înaintând declarațiile comunelor care au fost de acord să susțină

¹⁴ D.J.A.N. Deva, Fond Vicariatul greco-catolic Hațeg, Dos. 2/1862, f. 9-10.

¹⁵ Coord. T. Rotariu Recensământ 1857, Transilvania, ed. a II-a, 1997, p. 312-313.

¹⁶ Coord. T. Rotariu, Recensământ 1880, Transilvania, 1997, p. 212-213.

¹⁷ N. Popa, op. cit. p., 274.

¹⁸ Recensământ 1857, p. 276-277, p. 312-313; Recensământ 1880, p. 194-195, p. 196-197, p. 214-215, p. 198-199.

¹⁹ D.J.A.N. Deva, Fond Vicariatul greco-catolic Hațeg, dos. 2/1860, f. 24.

școli greco-catolice în sate care aveau credincioși de ambele confesiuni Balomir, Câmpu lui Neag, Lupeni, Paroșeni, Mățești, Râu de Mori, Silvașu de Sus²⁰, precum și demersuri pentru a scoate de la „*locurile competente restul de bani care s-ar putea folosi spre binele poporului*”²¹, insistând și prin scrisoarea din 28 august 1860 să se acorde împrumutul de stat „*după cum a fost promis pentru înființarea Școlii din Hațeg, o școală mai înaltă pentru care au promis ajutor și comunele*”²².

Într-o scrisoare din același an, semnată la 15 noiembrie de „*cei mai plecați servi: Atanasie Filip, parohul greco-catolic al Hațegului, Ioan Gappu curator, Georgiu Nandra preot, George Kosta, Ianos Casceti cantor, Dinu Apostol curator; În numele poporului*”, la care se adaugă și semnătura vicarului foraneu, Gavril Pop²³, se pune în discuție problema ca Școala trivială grănicerească din Hațeg să devină „*Școală comunală română unită (greco-catolică) pentru orașul și ținutul Hațegului fără distingere de religieune*”. Pentru realizarea acestui proiect, susținut de fondul scolastic înființat prin împrumutul luat de la stat, era necesară, însă, obținerea unor venituri suplimentare care să întregască fondul, venituri cu care contribuie partea greco-catolică, obținute din „*crâșmuitul de toamnă de 3 luni*” și pășunatul hotarului. De asemenea este rugat Guberniul „*să se îndure a concede pe lângă două târguri ce sunt în Hațeg peste an, încă două pe seama Școlilor tuturor confesiunilor din Hațeg pentru susținerea Școlilor comunale respective*”, precum și transpunerea Școlii triviale „*cu toate beneficiile sale jurisdicțiunii Bisericești unite, și să se asculte la înaltul cesaroregesc Guberniu rugarea noastră pentru înființarea unui fond scolastic pentru această școală transformată în Școala Comunală mai înaltă*”²⁴, pe motiv că demersurile fuseseră începute încă din urmă cu un an, în 16 octombrie 1859. În același timp, este amintită întocmirea unei înștiințări făcute în scris (*in Scripta*), „*în numele orașului*”, către Pretura Hațegului, la magistratul orașului, unde s-au întâlnit „*câțiva bărbați neuniți și indivizi uniți spre a se consulta despre Școala Trivială granițiară de aici fără voia judeului orașului. Cu aceasta ocaziune acei puțini bărbați neuniți, fără voia acestor persoane unite, au făcut înștiințare la c. r. Pretura in Scripta, în numele orașului cumcă orașul vrea ca Școala Trivială granițiară de aici să fie neunită sub inspecțiunea Consiliarului Scolastic ne unitu din Sibiu*”²⁵.

O astfel de „*declaraire făcută fără ascultarea tuturor confesiunilor fără știrea Inspectorilor Scolastici respectivi, fără învoirea părții unite, e ilegală și nelegiuită*”, vicarul hațegan Gavril Pop împreună cu semnatarii, cerând ca, aceasta „*declaraire de la Officiul magistral al Orașului dată, ca o declaraire particulară și nelegiuită să fie declarată nulă și fără de nici o putere*”²⁶. Episcopul de Lugoj este rugat să intervină pe lângă Guberniu pentru transpunerea școlii sub „*Inspecțiunea bisericească unită competentă, și aceasta din mai următoarele cauze*

1) pentru că în Hațeg, conform Diplomei Leopoldine din 1701, 19 martie articolul 8 trebuie să fie Școala confesională unită ;

²⁰ Ibidem, f. 26.

²¹ Ibidem, f. 30.

²² Ibidem f. 32.

²³ Ibidem, f. 37.

²⁴ Ibidem, f. 36.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

2) pentru că în sesnsul acestei Diplome, această Școală Trivială s'au zidit de Compagnia granițiară din ținutul Hațegului, în care companie cea mai mare parte a fost și este și acuma de legea română unită ;

3) pentru că această Școală Trivială nu se poate transpune Inspecțiunei Bisericești ne unite, cu prejudiciu uniților din acest ținut, cu nerespectarea fostului Ordinariat greco-catolic a nostru de la Lugoj, și a votului Episcopului romano-catolic a Transilvaniei care dreptul său în privința acestei Școli Triviale l-a transpus Ordinariatul nostru cu aceeași condițiune ca această Școală să nu se supună Inspecțiunei Bisericești Schismatice ;

4) pentru că această școală trivială acum e fără Inspecțiune și aproape de ruină, de cumva nu se supune Inspecțiunei cuvenite;

5) pentru că neuniții sunt în stare să-și facă Școală comunală, iar noi partea unită de aici, de nu vom fi ajutați prin transpunerea acestei Școli Triviale sub inspecțiunea ordinariatului nostru, nu suntem în stare fără ajutor a ridica Școala comunală după cum demanda Înaltele Cesaro-Regesti renduieli²⁷.

Episcopul este înștiințat că pretorul hațegan „ e tare împotrivoriu ridicării unei Școli Comunale unite în acest oraș ”, căci acesta îndemna locuitorii „să nu facă fala hațeganilor dându-le ajutor pentru școală” . De aceea, episcopul este rugat să anunțe forurile superioare despre „această lucrare contrarie înaltelor rânduieli guberniale, scandaloasă și mult dăunoadă pentru partea unită din Hațeg și a ținutului acestuia și deodată [este rugat] a exopera la In. c. r. Guberniu ca opiniunile c. r. Pretore de aici date în privința înființării școlii comunale unite pentru acest ținut ca niște opiniiuni a unui împotrivoriu mare culturii noastre, să nu se prețuiască cu atât mai vârtos, căci acelea sunt bazate pe declarațiunile cele particulare a officiului magistratual al Orașului care sta din membrii ne uniți mare parte și care sub firma orașului, dă declarațiuni fără de a asculta toți membrii comunei²⁸. Protestele ortodocșilor din Hațeg au continuat, vicarul Gravril Pop informându-l în 20 noiembrie 1860, pe episcopul de Lugoj că aceștia în numele orașului au protestat la Pretura Hațegului ca Școala Trivială să nu se supună Inspecției greco-catolice, ci Consiliarului ortodox din Sibiu.

Totodată, vicarul foraneu cere ca episcopul să intervină pe lângă Locotenenta transilvană pentru punerea școlii sub inspecția ordinariatului greco-catolic²⁹, deoarece un număr însemnat de locuitori ai orașului Hațeg cereau acest lucru (în urma și la „rugarea poporenilor noștri din acest oraș”) . Motivele intervenției episcopului la Guberniu conform vicarului sunt întemeiate pe următoarele puncte:

a) ca declarațiunea câtorva indivizi neuniți în 14 Nov. a. c. la Officiul Orașului în privința școlii triviale granițiară de aici dată fără prezența întregii comune orășane respective și fără învoirea poporului rom. unitu, să nu aibă nici o valoare în cauza școlii triviale de aici ;

b) ca opiniunile c.r. Pretorului de aici date în privința școlii triviale locale să nu se accepte la Înaltul c.r. Guberniu ;

c) Și că Școală c. r. trivială grănițiară de aici să se transpună Inspecțiunei ordinariatului nostru din Lugoj³⁰. Pe lângă acestea, i se face cunoscut episcopului și următoarele 1) cum că c. r. Pretorul de aici e contrariu mare școlilor noastre unite, mai ales înființării școlii comunale unite locale ; 2) cum că acest Prea Onorat c. r.

²⁷ Ibidem, f. 37.

²⁸ Ibidem .

²⁹ Ibidem, f. 39 a.

³⁰ Ibidem, f. 38

Pretor e amic intim notarului Hațegului care notar e de lege neunita (ortodox), și dușman mare înființării școlii noastre și deodată e totul făcut la Officiul Orașului”³¹. Vicarul încheie scrisoarea amintindu-i încă o dată, episcopului de Lugoj data de 16 octombrie 1859, când au început demersurile „în sensul rugării poporenilor” pentru clarificarea situației școlii triviale grănicerești, și se semnează în mod diferit, cum nici el, și cum nici un alt vicar până la el, nu s-a mai semnat, adăgându-și naționalitatea, care s-ar fi putut deduce implicit și fără a fi consemnată „cel mai supus fiu

Gravril Popp m. p., Vicar Foraneu românesc”³²

Deși, prin Decretul nr. 5649 din 1861, Locotenența transilvană a acordat ordinariatul episcopesc din Lugoj dreptul de superinspecțiune asupra școlii erariale din Hațeg³³, diferendele cu privire la chestiunea școlii nu au încetat între reprezentanții celor două confesiuni. Până în 1861, învățător în această școală a fost Petru Leluț, de origine român, dar care nu s-a ocupat de predarea limbii române, fiind înlocuit de ortodoxul Ioan Cornea, pe care ordinariatul episcopesc greco-catolic l-a considerat neapt pentru a preda, cerând destituirea lui. Aceasta s-a realizat abia după trei ani, în 1864, când a fost înlocuit cu învățătorul greco-catolic Vasile Dumbrava³⁴. Dar nici reprezentanții ortodocșilor nu s-au lăsat mai prejos, înaintând o scrisoare, datată în 10/25 septembrie 1864, către Magistratul orașului Hațeg, cu privire la decizia „*Inaltului Guberniu, din 30 august 1864, prin care școala erarială a foștilor grăniceri din Hațeg se ia de la greco-orientali și se trece sub inspecțiunea străină a episcopului din Lugoj, deși, după cum preabine îi va fi cunoscut Prea Onoratului Magistrat din Hațeg*”, numărul familiilor ortodoxe din Hațeg, 115, depășea cu mult numărul credincioșilor greco-catolici care abia erau 21 familii³⁵.

Partea ortodoxă considera că această decizie s-a putut lua „numai în urma unor informațiuni netemeinice”, iar datoria magistratului hațegan era să anunțe guberniul despre „adevărata față a acestei școli care din punctul de vedere a dreptății nu poate sta sub altă inspecțiune [decât cea ortodoxă de la Sibiu] până la înalta deciziunea a Înaltei Cancelarii Aulice transilvane”³⁶. În continuare, deși școala nu era subordonată confesiunii ortodoxe, protopopul ortodox hațegan a inclus-o într-unul din formularele tip completate cu privire la școlile din protopopiat.

În formular este trecută drept *Școala din comuna bisericească Hațeg trivială, nu are sală pentru examen, nu are sală pentru gimnastică*. La întrebarea tipică „*De ce confesiune ține aceasta ?*” răspunsul este: *de cea greco-catholica*. Învățământul se face în limba română și copii care frecventează școala sunt 53 la număr, aceștia fiind toți după confesiune *catolici de rit grecesc*, iar după limba maternă, toți români³⁷. De asemenea, este consemnat și cui îi revine proprietatea școlii: *comunei bisericești*, dar nu se face vre-o referire la care dintre cele două confesiuni³⁸.

Ca obiecte de studiu au fost propuse citirea și religia, dar, în cazul studierii religiei, nu apare nici o lămurire despre care dintre confesiuni este vorba, putând deduce, implicit, confesiunea greco-catolică. Diferendele au culminat cu un proces între cele două confesiuni, proces rezolvat prin hotărârea Ministerului de Culte și Instrucțiune

³¹ Ibidem.

³² Ibidem, f. 39.

³³ Iacob Radu, op. cit., p.160.

³⁴ Ibidem.

³⁵ D.J.A.N. Deva, Fond Protopopiatul ortodox Hațeg, dos. 2/1864, f. 2.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, f. 98.

³⁸ Ibidem, f. 99.

Publică, din 27 mai 1869, care a decis ca edificiul școlii erariale să revină ortodocșilor, iar greco-catolicilor le-a alocat un alt imobil în care au deschis *Școala capitală greco-catolică din Hațeg*, în același an, 1869, care a devenit apoi, în 1871, școală grănicerească. Din 1872, cu privire la această școală, s-a ajuns la consens între reprezentanții celor două confesiuni și comitetul central din Sibiu, fiind numiți la școala grănicerească doi învățători unul ortodox și celălalt, greco-catolic³⁹.

În afara diferendelor izbucnite în 1859 între ortodocși și greco-catolici cu privire la școala trivială din Hațeg, Vicariatul greco-catolic nu a mai înregistrat altele însemnate, cu excepția unor ne semnificative dispute în legătură cu căsătoriile mixte care, de altfel, fuseseră reglementate încă din 1781 prin Edictul de toleranță dat de Iosif al II-lea. Acesta prevedea, în cazul căsătoriilor mixte, ca dacă tatăl era ortodox, copii de parte bărbătească să fie ortodocși, iar fetele greco-catolice, iar dacă tatăl era de confesiune greco-catolic, toți copiii născuți în acea familie să fie greco-catolici⁴⁰.

Având în vedere ponderea mică a familiilor de greco-catolici din Hațeg față de cea a ortodocșilor, orice pierdere a unui credincios în favoarea Bisericii răsăritene, îi părea importantă parohului greco-catolic de Hațeg, din 1861, Atanasie Filip, căruia îi datorăm informațiile cu privire la reprezentanții clerului ortodox hațegan din acea perioadă. Nemulțumit de mulțimea căsătoriilor mixte pe care, se pare, numai clerul ortodox se ocupa să le încheie, cel greco-catolic fiind mai reticent, Atanasie Filip, i-a scris indignat vicarului foraneu de Hațeg, în 9 noiembrie 1861, despre căsătoria Veronicăi lui Nicolae Lazarescu, de religie greco-catolică, cu Avram Toma, ortodox, căsătorie încheiată în 4/16 noiembrie același an de capelanul ortodox din Hațeg, George Ciuciu, în biserica ortodoxă de acolo⁴¹.

Ca urmare, vicarul foraneu Gavril Pop s-a adresat Guvernului în Cluj pentru a se lua măsuri restrictive în privința căsătoriilor mixte între ortodocși și greco-catolici încheiate de „capelanul” ortodox, George Ciuciu, și preotul ortodox din Silvașul de Jos, Paul Susman, căsătorii încheiate cu acordul protopopului ortodox din Hațeg, Ioan Rațiu. Vicarul a insistat ca „regescul Guberniu” să-i atenționeze pe preoții ortodocși pentru „a nu se deschide cale liberă la cele mai mari nelegiuiri și demoralizare dăunoasă societății civile și bisericești, iar pentru viitor să se dispună cele necesare ca în comitatul Hunedoarei preuțimea greco-neunită [ortodoxă] se fie reținută dela asemenea încercări turburative de ordine legală și întreținere de certe între deosebitele confesiuni”⁴².

Documente care să ateste dacă li s-a dat sau nu satisfacție prelaților greco-catolici în această problemă, nu sunt, sau au fost pierdute, dar cert este că, abia după mai bine de cincisprezece ani, apar din nou informații despre *căsătoriile mestecate* [mixte] consemnate de Vicariatul greco-catolic de Hațeg. S-au întocmit *conspecte despre căsătoriile mestecate* în octombrie 1890, în care sunt menționați locuitorii comunelor care au încheiat astfel de căsătorii (ortodocși, greco-catolici, reformați, iudei și romano-catolici) în anii 1879, 1888, 1890⁴³. Un exemplu elocvent ar fi cel al satelor vecine Silvașul Inferior (de Jos) și Silvașul Superior (de Sus). În Silvașul Inferior sunt consemnați 361 greco-catolici și 465 ortodocși, fiind încheiate 22 căsătorii mixte de către preotul Ladislau Nandru, de la 1 ianuarie 1879 și până la 31 decembrie 1888. În

³⁹ Jacob Radu, op. cit., p. 161.

⁴⁰ Mircea Păcurariu, op. cit., p. 221.

⁴¹ D.J.A.N.Deva, Fond vicariatul greco-catolic Hațeg, Dos. 1/1861, f. 8.

⁴² Ibidem, f. 10.

⁴³ Ibidem, dos. 7/1890, f. 26-35.

schimb, în Silvașul Superior, unde majoritari erau greco-catolicii, 307 la număr și ortodocși doar 160, s-au încheiat în aceeași perioadă 13 căsătorii mixte⁴⁴.

* Toate acestea nu pot să ducă decât la o singură concluzie populația rurală, conviețuia în înțelegere, fără a-și pune problema dogmei și deosebirii dintre cele două confesiuni, așa cum se întâmpla în forurile superioare bisericești care, până, la urmă, au înțeles că este mai înțelept să colaboreze decât să-și irosească timpul și puterile în veșnice și inutile certuri, într-o perioadă, în care poporul român începuse să fie amenințat cu deznaționalizarea și căruia i se impunea treptat însușirea limbii maghiare.

Se pare că anul 1861 a fost pentru ținutul hațegan anul marilor prefaceri, căci în mai 1861 poporul român din Hațeg a declarat limba română drept limbă oficială „de jos și până sus”⁴⁵. Însă această hotărâre a fost anulată de Guberniu care, intenționând să impună limba maghiară, a amenințat magistratul hațegan, în mai multe rânduri, cu execuția militară și cu alte pedepse.

În august 1861, orașul, prin reprezentanții săi prelați, intelectuali, proprietari, meșteșugari, negustori, a făcut apel la Cancelaria Aulică, iar, după aproape un an, limba română a fost recunoscută provizoriu, până la Dietă, ca singura limbă oficială⁴⁶. Atunci când s-a pus problema apărării și recunoașterii drepturilor politice ale poporului român, clerul greco-catolic a colaborat și a abordat cu tact apropierea de prelații ortodocși. Deși în acea perioadă greco-catolicii hațegani, așa cum am arătat, luptau pentru a obține școala erarială din Hațeg, au înțeles să se alieze cu ortodocșii pentru a-și cere drepturile politice, pentru a atinge același țel comun emanciparea națiunii române.

Prin scrisoarea din 30 mai 1861 adresată episcopului, vicarul Gavril Pop a propus întrunirea tuturor românilor, indiferent de confesiune, într-un congres național pentru apărarea drepturilor naționale așa cum au făcut și celelalte națiuni din cadrul imperiului austriac. Exemplul dat de către vicar este edificator „În timpul acesta noros, furtunos, și foarte critic precum vedem cu ochii noștri proprii, toate națiunile din Imperiul austriac pătrunse de simțul național, strămurate de onoarea Patriei, și a fericirii lor, cu un zel înfocat, și cu o energie laudavăra [laudabilă] își concentrează puterile sale, în adunări spre a-și apăra cu puteri unite drepturile sale, spre a-și ușura jugul greutăților și așa a-și forma un viitor mai fericit, numai națiunea noastră plânge și se vaieră în ranele sale cele cumplite, și nu-și concentrează puterile pentru a-și apăra drepturile sale, spre a-și exopera libertatea națională spre a-și întări în contra torentelor politice spre a-și vindeca rănilile ce le-au făcut verga cea tirană a despotismului și a absolutismului și spre a-și forma un viitor mai fericit, o astfel de stare deplorandă și mizeră e foarte rușinoasă pentru națiunea română de acum, ci și pentru posteritatea națiunii române, deci dacă voim a încunjura rușinea ce ne amenință, dacă voim a scăpa de fulgerile blăstemului ce le va vărsa posteritatea peste mormintele noastre, dacă⁴⁷ voim a imita virtutea strămoșilor noștri, carii între multe vicisitudini viforose cu multă tărie de spirit au apărut numele român, limba română și drepturile națiunii române, dacă voim a libera fericirea națiunii române, trebuie fără de întârziere, ca toți să ne concentrăm puterile într-un congres național spre a ne consulta în acel [congres], despre mediile înaintării, și fericirea națiunii române; așa fiind eu provocat de o parte de protopopii, din decanatul Hațegului, de toți preoții, și de toată inteligența română din Vicariatul Hațegului; iar de altă parte mișcat de amoarea fericirii națiunii române umilit mă rog de Ilustritatea

⁴⁴ Ibidem, f. 31-33.

⁴⁵ Simion Retegan, Dieta românească a Transilvaniei, Cluj Napoca, 1979, p. 20.

⁴⁶ Ibidem, p. 141.

⁴⁷ D.J.A.N., Deva, Fond Vicariatul greco-catolic Hațeg, dos. 6/1861, f. 1.

Voastră care prea bine știți, că după zisa lui Cicerone „salutea sta în consiliu mai multor” să binevoiți prin Excelența Sa domnul Mitropolit și Arhiepiscopul nostru de Alba Iulia Alexandru Sterca-Șuluțiu cât mai curând a exopera la Sacratissima C.R. și Apostolica Majestate, ca românilor din Imperiul Austriac să li se concedie facultatea ca la Alba Iulia în Transilvania să se țină un congres național în care națiunea română din Imperiul Austriac prin reprezentanții săi se poată consulta despre drepturile sale și despre mediile prin care s-ar putea forma un viitor mai fericit și în care o dată să poată dovedi la lume despre cugetele și tendințele sale cele inscente, nobile și salutare Patriei, prea Luminate Domne Episcopie îndură-te părintește a privi la urgenta necesitate a unui Congres Național acum când dulcea noastră națiune plângând cere ajutor și puteri unite de la capii săi și de la inteligența sa, și așa a ne exopera facultate de a ne putea consulta despre prezentul și viitorul Națiunii noastre române într-un congres național precum s-au consultat și serbii în Congresul lor Național.

Sărutând Sfințita dreapta, cu cea mai mare reverenția,

Gavriil Pop Decan și Vicar⁴⁸.

Solidaritatea arătată în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea între credincioșii români hațegani de ambele rituri, pe fondul luptei pe același front comun, urmărind atingerea acelorași idealuri, în condițiile de după 1867, demonstrează evoluția cordială a relațiilor interconfesionale, precum și schimbarea de mentalitate față de situația în care se găseau românii în urmă cu un secol. Relevant, pentru sfârșitul secolului XIX, ne apare episodul din anul 1891, când vicarul greco-catolic de Hațeg este chestionat de episcopul de Lugoj asupra situației catehizării tinerilor români greco-catolici în preparandia din Deva, unde aceștia au fost obligați de către directorul școlii să învețe doctrina romano-catolică.

După cum este cunoscut, încheierea pactului dualist austro-ungar (1867) a inaugurat o grea etapă în istoria școlii românești transilvănene, mai ales prin crearea unui nou cadru legislativ prin votarea legii XXXVIII/1868. În mai puțin de două decenii s-a trecut la eliberarea socială a mării mase iobăgești, abolirea vechii discriminări politice a națiunii majoritare românești, prin recunoașterea în 1863 a unui statut de egalitate cu fostele națiuni privilegiate, obținerea autonomiei religioase prin înființarea Mitropoliei Greco-Catolice a Blajului în 1853 și a Mitropoliei Ortodoxe a Sibiului în 1864⁴⁹.

Au fost recunoscute, după cum arăta și episcopul Andrei Șaguna într-o circulară din 1863, egalitatea națiunii române și religiilor sale, precum și întrebuințarea limbii române alături de limbile germană și maghiară. Totodată, episcopul ortodox îndruma, prin aceeași circulară, ca, pentru alegerea deputaților la dieta țării, toți alegătorii, „să se înțeleagă și să se învoiască” între ei asupra unui singur candidat care să întrunească „însușirile cerute de lege”, pentru ca, „să nu se ajungă prin împărțirea voturilor românilor între mai mulți candidați, să se aleagă un deputat neromân cu voturi relativ mai puține”⁵⁰. De asemenea, s-au extins și consolidat instituțiile de cultură, dacă e să amintim în special înființarea ASTREI (1861) prin efortul fruntașilor celor două biserici naționale, societate subordonată nevoilor progresului economic, social și cultural al românilor, în care oricine putea deveni membru ”*fără deosebire de naționalitate sau*

⁴⁸ Ibidem, f. 2.

⁴⁹ Simion Retegan, *Satul românesc din Transilvania, ctitor de școală (1850-1867)*, Cluj, 1994, p. 5.

⁵⁰ D.J.A.N., Deva, Fond Protopopiatul ortodox Hațeg, dos. 2/1863, f. 9.

religie”⁵¹. Între anii 1873-1874 s-au înființat și primele despărțăminte hunedorene ale ASTREI și anume cele de la Baia de Criș, Deva și Hațeg, susținând și antrenând lupta populației românești locale⁵². Cunoșcând evoluția istorică a prefacerilor din viața poporului român și cadrul în care au evoluat relațiile între reprezentanții celor două confesiuni naționale, episodul din 1891 demonstrează și clarifică numeroase aspecte legate de ritul greco-catolic.

Primul semnal cu privire la situația tinerilor greco-catolici de la școala preparandială din Deva a fost dat prin ședința consistoriului episcopesc din 11 septembrie 1891, care a cerut un raport complet oficiului vicarial greco-catolic din Hațeg, raport așteptat cu *posibilă urgență*. Consistoriul episcopesc alături înștiințării date vicariatului și scrisoarea direcțiunii școlii preparandiale în copie simplă, scrisă în limba maghiară. I se pune întrebarea comisariului episcopesc peste preparandia din Deva dacă are cunoștință despre cele ce s-au petrecut acolo cu catehizarea tinerilor greco-catolici și, dacă da, să răspundă dacă a făcut *pașii convincoși pentru delăturarea acestui rău*, iar dacă nu, să-și prezinte părerea⁵³.

Datorită interesului acordat acestei probleme în legătură cu faptul că, în școala preparandială din Deva, tinerii greco-catolici erau pregătiți în doctrina romano-catolică și nu greco-catolică, așa cum ar fi trebuit, și mai ales nu în limba lor maternă, română, am găsit în documentele păstrate în fondul vicarial hațegan informații prețioase asupra școlii preparandiale și a stării de fapt din acea perioadă în ceea ce privește situația greco-catolicilor. În scrisoarea trimisă vicarului de Hațeg, Consistoriul episcopesc din Lugoj îi prezintă acestuia, în anexă și părerea părții adverse, a direcțiunii școlii preparandiale, atașând scrisoarea directorului Gabor Hetejog, redactată în limba maghiară

Nr. 389, Anul 1891

Înalt-Preasfinția Dumneavoastră, Domnule Episcop !

Mult stimat Domnule ! Am onoarea de a cere cu adâncă stimă lămuriri și indicații de la Domnia Voastră în legătură cu problemele de mai jos: Institutul Pedagogic de Stat din Deva a luat ființă în 1870, cu clase paralele românești și maghiare. Cursul de română, considerat în plus și necorespunzător scopurilor pedagogice, a fost ulterior desființat. Probabil că de atunci a devenit obișnuință ca tinerii greco-catolici să meargă la Biserica Ortodoxă, de vreme ce în orașul nostru nu există biserică de rit greco-catolic. Eu am găsit această situație încă (de) acum 10 ani, și nu am avut motive practice pentru schimbarea situației, deși consider că s-ar potrivi mai bine ca tinerii greco-catolici să meargă la biserica romano-catolică.

Îndrăznesc să menționez că, pe lângă instituția noastră există un curs pentru romano-catolici, unul pentru greco-catolici, unul pentru ortodocși și unul pentru reformati evanghelici, pentru o taxă de 100 florini. De asemenea, menționez că educarea tinerilor greco-catolici, este făcută de un preot greco-catolic, pe nume Pap Peter, care vine periodic din satul Bârcea Mică, aflat în apropiere de Deva. Educația religioasă făcută de Domnia sa este în limba română. Despre personalitatea și purtarea sa pot să vorbesc doar în termen elogioși. În ultimii ani ce au trecut, mai ales la începutul anului școlar s-au ivit o serie de probleme ce atrag după sine consecințe și acțiuni hotărâte și îndreptățite.

⁵¹ Pamfil Matei, ASTRA, Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român, 1861-1950, Cluj-Napoca, 1986, p. 22.

⁵² Ștefan Pascu, Făurirea statului național unitar român 1918, vol. I, București, 1983, p. 273.

⁵³ D.J.A.N. Deva, Fond Vicariatul greco-catolic Hațeg, dos. 2/1891, f. 49.

Concret, la începutul anului școlar mai mulți tineri greco-catolici au venit cu cerința ca eu să le permit să studieze educația religioasă împreună cu cei de rit romano-catolic, pentru că ei nu înțeleg limba română deloc, și astfel educația lor religioasă efectuată în limba română este fără înțeles pentru ei și nu se descurcă. Pe baza celor afirmate mai sus mă îndrept cu adâncă stimă spre Înalt Preasfinția Dumneavoastră, Domnule Episcop, ca înspre cea mai competentă autoritate în această problemă pentru a binevoi să-mi ofere lămuriri și indicații hotărâte pentru următoarele

1): Tinerii greco-catolici sunt obligați să meargă la biserica ortodoxă, sau, neexistând biserică greco-catolică, în cea romano-catolică ?

2): Este permis ca tinerii greco-catolici să învețe împreună cu cei romano-catolici problemele legate de religie, de vreme ce nu înțeleg limba română și educația lor în limba română devine lipsită de sens ?

3): Este nevoie ca educația tinerilor greco-catolici să se desfășoare în limba română ? Nu ar fi corect și de dorit ca pedagogul de religie, care de altfel este cunosător competent de limbă maghiară să realizeze educația religioasă a tinerilor în această limbă, mijloc prin care neajunsurile indicate de către mine ar dispărea (s-ar șterge).

Eu consider educația morală și religioasă ca fiind centrală în acțiunea de educare și de asemenea consider că un asemenea pas este datoriată mea neîntârziată.

Privitor la cele expuse mai sus în legătură cu persoana mea și preotul-pedagog Pap Peter din Bârcea Mică, aș cere decizia Înalt Preasfinției D-voastră, Domnule Episcop, și rămân cu înaltă profundă stimă.

Realizat la Deva, Septembrie 1891, pentru Înalt Preasfinția Sa, Domnul Episcop, cel mai umil servitor al său, Hetejog Gábor, director al Institutului Pedagogic⁵⁴.

Răspunsul și raportul vicarului a venit în 2 octombrie 1891, acesta subliniind că a ocupat scaunul vicarial în ianuarie 1885 și că nu a știut nimic despre cele petrecute la Deva până în momentul primirii comunicatului episcopesc⁵⁵. Cu privire la împiedicarea intervențiilor directorului și îndreptarea situației spre binele enoriașilor greco-catolici, români desigur, Ioan Ianza, numit vicar foraneu de Hațeg, încă din 19 decembrie 1884⁵⁶, și-a expus părerile, pe larg dezbătute în trei puncte:

„La întrebarea directorului preparandial de sub p. 1 având în vedere că, ritul Sântei noastre biserici încă e grecesc, și serviciul divin se face în limba română, sunt de părere, ca tinerii de religie greco-catolici să fie îndatorați a cerceta biserica greco-orientală, pentru învățarea ritului și chiar a limbei, și aceasta cu atât mai vârtos atunci, când, dacă e drept ce afirmă directorul că [ei] nu știu românește, căci românul înainte de toate trebuie să știe românește și cu cât știe cineva mai multe limbe, valorează mai mult.

ad. 2) Afirmarea directorului că învățarea religiunii în limba română, pentru acei tineri, care nu știu românește n'ar avea nici o valoare, e lipsită de tot temeiul și logică; pentru că de o parte însuși directorul recunoaște, că catechetul nostru e în toată privința apt de asimila prin datorință, va ști a delătura și împedecamentul apărut directorului fără însă de a libera pe ore careva discipol de a învăța și răspunde în limba română, iar de alta parte, căci dacă nu avu știre careva tânăr greco-catholic românește, e îndatorat să învețe.

⁵⁴ D.J.A.N., Deva, Fond Vicariatul greco-catolic Hațeg, dos. 2/1891, f. 51.

⁵⁵ Ibidem, f. 50.

⁵⁶ Iacob, Radu, op. cit., p. 129.

Așa dar, instruirea religiunii și limba română e absolut necesară, și nu se poate concede ca tinerii greco-catolici să se instruiască de către preotul romano-catolic.

ad. 3) La întrebarea din acest punct e dat răspunsul în cele precedente, și aci mai adaug numai atât, că directorul preparandialei, chiar se fie adevărat, că unii tineri greco-catolici s-ar fi rugat ca să le conceadă să învețe religiunea cu cei romano-catolici, nu e competent a se amesteca în afacerile religiunare și respective ca în ce limbă să se învețe, și afară de aceea va ști poate și Domnia Sa că minorenii vorbesc prin părinți și tutori, despre ce directorul nu afirma, deci rugarea minorilor nu poate să se considere, de ar fi chiar conform afirmării directorului, ce au hotărât la învoială, căci altcum catechetul nostru, sau vre un tânăr, miar fi făcut cunoscute astfel de împrejurări. Asta însă nu s-a întâmplat.

Deci la scripta neîntemeiată, e a se da cu toată hotărârea răspuns negativ. Facă-și Domnia Sa merite pe altă cale.

Hațeg, la 2 Octombrie stil nou 1891⁵⁷.

Acest raport, trimis de vicarul foraneu, Ioan Ianza, în urma cercetărilor făcute, demonstrează, încă o dată, demersul dogmatic pe care s-a înscris confesiunea greco-catolică atât în perioada imediat următoare unirii cu Biserica Romei, cât și la mai bine de un secol de la unirea religioasă. Se împlineau aproape două sute de ani de la emiterea celor două diplome leopoldine, care consfințiseră apariția confesiunii greco-catolice, și prelați greco-catolici au arătat că ritul lor era, în continuare, „grecesc”, iar serviciul divin se ținea în limba română în acest ținut cu o populație preponderent românească. Se pune, atunci, întrebarea, dacă în Deva nu exista o biserică greco-catolică și dacă, în acele timpuri, erau credincioși greco-catolici, așa cum arată documentele, atunci, nu e firesc să tragem concluzia că aceștia frecventau biserica ortodoxă ? Răspunsul poate fi afirmativ luând în considerare raportul din 2 octombrie 1891 redactat de Ioan Ianza, vicar de Hațeg format la Școlile din Blaj și Alba Iulia, puternice centre ale spiritualității românești.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, cele două biserici naționale ale românilor, Biserica ortodoxă și Biserica greco-catolică (unită), și-au unit eforturile în lupta politică, contribuind la nașterea și dezvoltarea conștiinței naționale și, ca atare, la conservarea și întărirea naționalității române.

⁵⁷ D.J.A.N., Deva, Fond Vicariatul greco-catolic Hațeg, dos. 2/1891, f. 50.

QUELQUES DOCUMENTS INÉDITS CONCERNANT LES RELATIONS INTERCONFESSIONNELLES DE LA DEUXIÈME MOITIÉ DU XIX-ÈME SIÈCLE: DES UNIATS ET DES ORTHODOXES DANS LE PAYS DE HAȚEG

Résumé

Cet article présente quelques documents inédits avec des renseignements importants sur la situation de la confession uniate dans la région du Hatzeg. Les habitants de cette région sont, en majorité, roumains en conformité avec les nombreux recensements et, au début du XVIII-ème siècle, ils ont été tous orthodoxes, mais, après l'union religieuse avec l'Église du Rome, ils sont convertus à la confession uniate pour obtenir des droits politiques.

Dans la seconde partie du XIX-ème siècle, le Vicariat uniate du Hatzeg a joué un rôle important dans la lutte nationale pour obtenir des droits politiques et, enfin, les représentants des toutes les deux églises nationales roumaines se sont alliés pour soutenir cette lutte. Les représentants se sont aidés l'un et l'autre dans ce front commun pour organiser un congrès national où ils pourraient demander au Gouvernement de la Transylvanie l'introduction de la langue roumain comme langue officielle d'Etat. Les représentants des églises nationales du peuple roumain ont choisi la collaboration sans faire différence de la confession.